

YAZILI KAYNAKLARDA TÜRK AİLESİ

GÜLİN ÖĞÜT EKER*

Türk tarihinin kökü ve dinamik çekirdeği Türk aile düzeni idi. Devlet teşkilâtının küçük örneği de bu bitip tükenmeyen enerji kaynağı idi. Türk devletlerinin özelliklerini de devletleri kuran bakanlarda değil, eski Türk ailesinin düzen ve zihniyetinde aramak lazımdır (ÖGEL).

Bir milleti tarihî, siyasî, sosyal vb. açılardan incelemek için, çalışmaya, insanlık tarihi kadar eski olan aile kurumundan başlamak gerekir. Kültürün bir kuşaktan diğerine iletilmesinde en önemli sosyal ortam olan aile, dinî, millî ve hukukî değerleri ile toplumun çekirdeğini oluşturmaktadır. Türk milletinin tarihe yön veren, çok geniş coğrafyadaki hareketliliğinde sağlam aile yapısı ve düzeni son derece önemli bir rol oynamıştır. Bu geniş coğrafyadaki azınlıkların Türk kültür potasında erimesinde, Türk aile sisteminin sağlam esaslar üzerine kurulu kavrayıcı, bütünlüyci niteliklerinin büyük etkisi vardır.

İnsanların, toplumda etkileşime girecekleri, karşılayacakları kişilerle kuracakları sosyal ilişkilerinde belirleyecekleri davranışları hazırlamaları, fonksiyonel olarak toplum ve sosyal gruplarda aktif biçimde nasıl rol oynamaları gerektiğini gösteren, yaşatarak öğreten bir süreç olan sosyalizasyon zincirinin ilk halkası ailedir.¹ Eğitim, ailede başlayıp okul, arkadaş grubu, meslek hayatı ile devam ederek gelişir. Sosyal ilişki ve sorumlulukların ilk okulu olan ailede, kişilere, sevgi, şefkat, anlayış, dayanışma, şeref, dürüstlük, sadakat, terbiye, inanç gibi manevî değerleri edinme; annelik-babalık, karılık, kocalık, çocukların sahip olması gereken yükümlülükler; insanlarla iletişimde saygı hoşgörü sınırını idrak edebilme, kültürel değerlerini benimseme gibi sorumluluklar verilir. Karşılıklı sevgi, saygı ve anlayışla şahsî alışkanlıklardan feragat edip ortak duygu – düşünce – hareket ekseninde birleşmek,

* Dr., Hacettepe Üniversitesi Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı Öğretim Elemanı

maddî-manevî her türlü ihtiyaçların giderilmesinde 'biz' duygusunun hâkim olması gibi hususlar, aile içindeki huzur ve ahengi sağlayan faktörlerdir. Aileyi sosyal kurum hâline getiren, bu faktörler ve kendine has normlarıdır. Bütün bu özellikleriyle aile, örf, âdet ve geleneklerini muhafaza ederken dünyadaki değişme ve gelişmelere de ayak uydurarak nitelikli bir senteze ulaşmaktadır.

Sosyal ve kültürel bir kavram olan ailenin önemli özelliklerinden biri, ahenk, saygı ve huzurdur. Bireyler arasında kurulan ahenk, ailenin huzurlu olmasını sağlar. Bu ahenk ve saygı, aile üyelerinin iç disiplini kolayca kabullenmelerine ve iyi alışkanlıkları geliştirmelerine yardımcı olur. İç disipline sahip, huzurlu ve uyumlu ilişkiler içinde yetişen aile üyeleri, ferdiyetçilikten uzak, topluma yararlı insanlar olarak hayatlarını sürdürürler. Aile içindeki saygı, huzur ve şefkat, sosyal ve psikolojik güvenliğin temeli olarak kabul edilir. Nirun'un ifadesiyle ², problemler karşısında "çarenin" yollarını bünyesinde bulunduran aile, gerekli durumlarda üyelerini bu yollarla topluma kazandırır.

Birim olarak küçük, manevî güç olarak çok büyük olan aile, kendine has yapısından aldığı güçle yalnızca üyeleri arasında değil kurumlar, kurumlar arası ilişkilerde de dengeleyici rol oynar. Ailenin kutsallığı ve mahremiyeti, bireyleri birbirine yaklaştırır. Aile, kendi mahremiyeti içinde üyelerinin yeteneklerini geliştirir, güçlendirir. Sosyal kurumlar içinde en büyük dayanışma ve bütünleşme ailede gerçekleşir. Kader birliği düşüncesinin hâkim olduğu aile insana, ihtiyacı olan huzur ve güveni verebilen en etkili birimdir. Bu kader birliği ruhu, ailenin devamlılığını sağlar. Sosyal dengeleyici olan aile, mahremiyeti ve dayanışmayı koruduğu sürece, hem kendisinin hem de toplumun sağlıklı kalmasına sebep olur. Toplum dağılmaya, patlamalara, parçalanmaları ne kadar açık olsa da, aile toplumsal dağılımları engellemeye o derece kuvvetli eğilim gösterir; çünkü, aile, insana huzur ve sakinlik veren bir yuvadır. Diğer kurumların yerine getiremedikleri, gerçekleştiremedikleri fonksiyonlarını aile kurumu tamamlar. Bu sebeple, yeryüzünde hiçbir toplum, aile sistemine dayanmadan varlığını sürdürmez.

Fonksiyonalist bakış açısıyla, toplumun devamının sağlanmasına katkıda bulunma, aile üyelerinin psikolojik dengelerinin ve sosyalizasyonunun sağlanması, ailenin temel sorumluluklarıdır. ³ Kişinin çeşitli gruplarla ilişkisinde, ailenin, destekleyici niteliği önem kazanır. Ailede başlayan eğitim ve öğretimin, okul, meslek gibi gruplarla desteklenmesi, kişilik oluşumunun da gelişmesini sağlar. Aile uyum içinde çalışan diğer sosyal gruplar mantıklı, düşünceli, uyumlu, sağlıklı nesillerin yetişmesine aracı olur. Bütün bu fonksiyonları ile aile, toplumun vazgeçilmez en küçük kurumudur.

Aile kurumu, farklı ideolojiler tarafından değişik bakış açılarıyla ele alınmış ve bu ideolojilerin tezlerini ortaya koymalarında bir model olarak değerlendirilmiştir.

“Evlilik bağı dışında gayri resmî birçok cinsel birlikteliğe dayanan [Gough]; çocuklarla anne baba ilişkileri ‘ziyaret-ziyaretçi’ şeklinde olan [Spiro]; ekonomik, dinî ve eğitim görevlerini başka kurumlara devredip yalnızca kişiler arası psikolojik ilişkilere önem veren [Burgess, Locke]⁴; kültürel ve toplumsal fonksiyonu olmayan, cinsel ilişkide tatmin aracı olarak kullanılan evliliği oluşturan kurum⁵; soy, akrabalık kavramıyla ilgili temel kurum ve değişkenlerden biri; anne, baba ve kardeşten başkalarının da aynı isimle çağırıldığı; anne, baba ve kardeşlerin birbirinden ayrılmadığı komünal (ortakçı) bir aile⁶; geniş anlamda, evlenme, ya da evlât edinme bağlarıyla birbirini bağlanmış, aynı evde yaşayan, aynı geliri paylaşan birbirleri ile devamlı ilişki ve etkileşim altında olan, karı-koca, ana-baba, kızıoğul, kızkardeş-erkek kardeş gibi sosyal ilişkilerin oluşturduğu bir birlik / evlilik ve kan bağına dayanan, karı koca, çocuklar, kardeşler vb. nin arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük bütün⁷ şeklindeki ‘modern demokratik aile’ olarak nitelendirilen bu tanımların Türk aile sisteminin temel esaslarını ve özelliklerini ortaya koyamayacağı açıktır.

Türk ailesi, aile reisinin gerek evlilik gerekse karısı üzerinde mutlak söz hakkına sahip eski Yunan’daki ‘genose’ ve Roma’daki ‘gens’ten çok farklı olduğu gibi, Slâvlardaki aile büyüğünün bütün aile halkına köleleri gibi hükmettiği, kolektif mülkiyete dayalı, tipik geniş aile olan ‘zadruga’ya da benzemez.⁸ Ailenin biyo-kültürel mahiyeti kabul edilmekle birlikte, ağırlık merkezini sosyo-kültürel mahiyeti faktörlerin oluşturduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Sosyologların, ‘ikinci gerçek doğum’⁹ olarak adlandırdıkları ailede elde edilen manevî şahsiyet ve sorumluluk, bu kurumun kültürel perspektif açısından önemini ifade etmektedir. Türk ailesinin karakteristikleri, çok farklı evrimlerden geçen toplumlarla ortak özellikler taşımakla birlikte sahip olduğu ahlakî, hukukî, dinî ve millî değerlerin bir eseridir. İdeolojik şablonculuğun ‘ailenin kökeni’ni ortaya koymaktan çok, bir biyo-kültürel kurum olan aile olgusunu bir noktada ‘kullanma’ eğiliminde olacağı açıktır. Doğal olarak, Türk aile modelinin objektif olarak ortaya konmasındaki ilmî deliller, yine Türk olgusunun tarihî dönem içinde ortaya koyduğu diğer kültürel göstergeler çerçevesinde aranmalıdır. Türk tarihinin ve edebiyatının çeşitli dönemlerinden seçilen aşağıdaki örnekler, Türk toplumunun temelini oluşturan ailenin, bu zihniyetini yansıtmaktadır.

Türk tarihinin, töresinin, kültürünün, kısaca Türk medeniyetinin en önemli yazılı belgesi olan Orhon Abideleri’nde yer alan :

“Yukarıda Türk Tanrısı, Türk(ün) mukaddes yeri, suyu öyle tanzim etmiş, Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye babam İlderis Kağanı, annem İlbilge Hatunu göğün tepesinden tutup yukarı kaldırmış olacak... Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye, babam kağanı, annem hatunu yükseltmiş olan Tanrı, il veren

*Tanrı, Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye, kendimi, o Tanrı, kağan (olarak) oturttu tabii "*¹⁰

anne ve babayı beraber ele alan bu ifadeler, Türk milletinin 'aile' temeli üzerine kurulduğunu göstermektedir. Metinde geçen isimlere dikkat edilecek olursa, kağan ismi olarak zikredilen **İlteriş**, 'ili, devleti belirli bir düzene oturtan, derleyip toplayan'; **İlbilge** ise, 'ilin bilgisi, âlimi, fikir danışılan kişi' manasındadır. Şahısların buldukları konumla, isimlerin mana ve fonksiyonları arasındaki paralellik dikkate şayandır.

Kök Türk yazıtlarında *"Bir kişi yanısar oğuşı bodunu bişükine tegi gidmaz ermiş"* (bir kişi suç işlese, onun boyu(na), halkın(na), ve akrabası(na) kadar (herkesi) öldürmezler imiş.)¹¹ cümlesindeki **bişük** kelimesi 'aile' anlamında kullanılmıştır.¹² Bu örnek , insanın kazandığı iyi ya da kötü niteliklerden, yalnızca kendisinin değil, ailesinin hatta ait olduğu grubun sorumlu olduğunu; ancak, fiili cezanın şahsın kendisine uygulandığını göstermektedir.

"Gök kubbeyi devletin, çadırı ise ailenin örtüsü" kabul eden eski Türklerde devlet düzeni ile aile düzeni arasında çok yakın ilişkiler bulunmaktadır.¹³ Bir toplumda, aile fertleri arasında sosyal ve hukukî denge var ise, aile, toplumun en küçük birimi olduğundan, aynı dengeyi o toplumun genelinde de bulmak mümkündür.

Toplumun çekirdeği ve bir mikro modeli olan Türk ailesi, aynı zamanda bir biyo-kültürel kurum olarak Türk milletine ilham ve güç kaynağı olmuştur. Nitekim Ögel'in¹⁵ "Türk ailesi, devletin ve ordunun temelidir... Bu sebeple, Türk ailesinin yalnız folklorda değil, Türk tarihinin gelişmesi ve akışı içinde aramak gerekir" sözleri Türk ailesinin bu fonksiyonunu ortaya koymaktadır.

Türk ailesinde saygı, sevgi ve uyum vardır. Ailenin kurucuları olan kadın ve erkek iyi vasıflar taşıyan, birbirlerine karşı ölçülü, saygılı ve anlayışlı davranan kişilerdir. İşte bu aile yapısı, sağlıklı bir Oğuz toplumunun doğmasına yol açarak toplumu oluşturan kişilerin makul ilişkiler içinde huzurlu ve ahenkli bir hayat sürebilmelerini mümkün kılmıştır.

Ailenin kutsallığı, aile üyelerini birbirine yaklaştırır. Ana, baba ve evlâtlar arasında sadakat, sevgi ve saygı bağı son derece kuvvetlidir. Uygur dönemi eserlerinden el yazması bir fal kitabı olan İrk Bitiğ (Fal Kitabı)'de yer alan *"Oğlu öğinte, kanınta öbkelepen tezipeñ barmış. Yana sakınmış kelmiş. Öğim ötin alayın, kangım sabın tunglayın tip kelmiş"* *"Oğlu annesine ve babasına öfkelenip kaçmış gitmiş. Tekrar düşünmüş ve gelmiş. Annemin öğüdünü alayım, babamın sözünü dilleyeyim deyip gelmiş"*¹⁶ cümleleri, ile içindeki problemlerin tecrübe sahibi anne baba yardımıyla kolayca çözümlenebileceğini anlatmaktadır.

Budist Uygurlardan kalma, adının Ög Kang (Anne Baba) olduğu manzum bir eserde, çocukların anne babalarına karşı olan vefa borçlarını; özellikle de annenin evlâtları için yaptığı fedakârlıkları dile getiren, (fazla yer tutmaması için) yalnızca tercümelerini verdiğimiz aşağıdaki duygu yüklü satırlar, aile içi ilişkilerin ne kadar eski ve kuvvetli bir gelenek olduğunu göstermesi açısından dikkate değerdir:

*Anne babaya karşı işlediğimiz
kötü amellerimizi düşünüp
saygıyla huzurunda
tümümü itiraf, ikrar ederiz.*

*Dokuz ay on gün bizi taşıyıp
sancılar çekerek doğurduğunuz
doğunca da, anneciğimiz
tozdan topraktan kaldırıp
ve tüm vücudumuzu yıkayıp
atlasa ipeğe sardınız.*

*Islağa pisliğe bulanıp
anneciğim seni kızdırdım
ıslak pislik içinde
yavrucuğum yatmasın diye*

*hayırsız bahtsız nefsimi
kuru yerlerde yatırdı
taycağızım diye okşayıp
müthiş acılar...*

*Eza cefa ile beslenip
meme aşı ile doyurdun
inci gibi (değerli) anacığım.*

*Yaramaz, kötü nesnelere
yapıcısı olmuş bu nefsin
minnet şükran bilmeden
karşı geldim anacığıma.¹⁷*

Berlin Turfan yazmaları arasında TID işareti ile kayıtlı Uygur dönemi bir basma eserinde, Uygur hükümdarı Künçük İdik Kut'un, anne babası için saadet dileyen sözleri, aile bütünlüğünü yansıtmaktadır :

*Annem Tokluğ Kutluğ ağa ile
aynı şekilde Kurçığan ağa da
Abıta burkan diyarında
ara vermeden doğup belirip
çok kısa bir zamanda
fevkalâde burkan saadetini bulsunlar.¹⁸*

İngiltere'nin İstanbul sefirlerinden olan Sir James Porter'in de belirttiği gibi, "büyüğe hürmet ve itaat, küçüğe şefkat ve muhabbet" esasıyla kurulan Türk ailesinde, âdeta hürmet derecesinde bir sevgi, şefkat bağı vardır.¹⁹ Anne oğlunu canından aziz tutar. Oğul, ana hakkını Tanrı hakkı bilir. Anaya karşı gelmek Tanrı'ya karşı gelmektir. Salur Kazan ailesinin esir düştüğünü öğrendiğinde, karısı ve oğlundan önce anasını kurtarmak istemesi bu sevgi ve vefa duygusunun çarpıcı bir örneğidir.²⁰

Türk aile sisteminde büyüklere karşı sonsuz saygı ve hürmet vardır. Aile düzeninde büyüklere gösterilen saygı, devlet büyüğü olarak kabul edilen hükümdar ve beylere gösterilen mutlak itaat ve saygının temelidir. Göktürk Kitabeleri'nde yer alan "*Beyleri, milleti ahenksiz olduğu için, Çin milleti hilekâr ve sahtekâr olduğu için, küçük kardeş ve büyük kardeşi birbirine düşürdüğü için, Türk milleti il yaptığı ilini elden çıkarmış, kağan yaptığı kağanını kaybedivermiş... Küçük kardeş büyük kardeşini bilmezdi, oğlu babasını bilmezdi. Öyle kazanılmış, düzene sokulmuş ilimiz, töremiz vardı*"²¹ ifadeleri temeli aile içinde oluşturulan bu saygı ve itaatın devletin diğer kademelerinde bulunması gerektiğini, bulunmadığı takdirde devletin nasıl bir çöküş içine gireceğini anlatmaktadır.

Eski Türk yazıtlarında gördüğümüz aç (akrabalık), adakı (babacığım), ana, apa (abla), bark (ev bark), beg (bey), bişük (aile), bod (boy), budun (kavim, millet), eb (ev, yurt), eble – (evlendir-), eçi/içi (ağabey; amca), eçü apa (ecdad), eğiç (kız çocuğuna sevgi göstergesi olarak kullanılan bir kelime), eke (abla), er (erkek adam), eş, ini (küçük kardeş), iniyigün (akrabalık ifade eden bir kelime), kelinün (gelin), kişi (insan, zevce), kün (cariye) (müçe (düğün hediyesi), oba (boy, kabile), oğlan, oğul, oğuş (kabile, boy), ög (anne), kadaş (hısım, akraba), kadin (kayın, hısım), kalın (başlık), kang (baba), katun (kadın, hatun), kız ogul (kız evlât), kudız (dul kadın), sağdıç, singil (kız kardeş), törün (düğün, merasim), tulı (dul), urı (erkek evlât), uri ogul (erkek evlât), uya (kardeş, hısım), yigün (yeğen), yorç (kadının küçük erkek kardeşi), yotuz (zevce, refika)²² gibi aile akrabalıkla ilgili kelimelerin çokluğu, Türklerin aile düzenine verdikleri önemin bir göstergesidir.

Kök Türk ailesi hukuk (töre) sistemi çerçevesinde korunmuştur. Aynı atadan gelen boylar büyük ve bütünlük içinde, sahip oldukları ortak değerleri yeni nesillere aktararak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Aile bütünlüğünü sağlayan manevî değerler, Türk milletinin bekasını sağlamıştır. Oğuz Kağan, Hak dinini kabul etmeyen, Tanrı yoluna girmeyen babasını Türk töresine uymadığı; Mete Han da, babası Tuman Han'ı, töreye uymayarak, asil olmayan bir kadından doğan çocuğu başa geçirmek istediği için öldürür.²³ Bu uygulamaların yanında, Türk töresine göre zina yasak olup evli kadına tecavüzün cezası ölümdür.²⁴ Ailenin hanımı, doğacak çocukların annesi olmak üzere yetiştirilen Göktürk kızlarının düşman eline geçmesi, büyük zillet kabul edilir“... hanımlık kız evlâdın cariye oldu”.²⁵ Türk ailesi, hem mensubunun hem de yakın çevre insanların güvenlik ve geleceklerinin teminatıdır. Bu aile, dinî, millî, ahlakî ve töreden alınan ilham ve kurallara göre kurulur; mukaddesdir ve sürekliliği esastır.

“İnsan, ailesi içinde yalnız yiyeceğini, içeceğini, giyeceğini hazır bulmuyor; başka yerde de bulabileceği bu gereksinimlerden başka, sevgi ve şefkat bulunuyor; aile üyelerinin birbirlerine olan sevgisi ve bağları ailenin dışında bulunması olanaksız bir nimettir; o nimetten mahrum olan adamın sürdüğü ömre ömür denilemez.”²⁶ Bu dünya yolculuğunu bir yârsız, bir arkadaşsız, yapayalnız etmeye, gördüğü zahmetleri, çektiği sıkıntı ve güçlükleri yalnız olarak çekmeye, zevk ve sefaları da yalnız sürmeye mecbur olan, ne zevkte, ne kederinde, ne sevincinde, ne mahzunluğunda kendisine kalben eşlik edecek bir adamı bulunmayan bir çaresizin hâline acımalı!”²⁷

Şemseddin Sami'nin Kadınlar adlı risalesinden alınan bu paragraf, maddi manevi birçok ihtiyacı bulunan insanın, sağlıklı, huzurlu, mutlu bir hayat geçirebilmesinde, ailenin ve paylaşma duygusuna sahip anlayışlı, hoşgörülü bir eşin ne derece elzem bir unsur olduğunu vurgulamaktadır.

Ziya Gökalp'in :

*"Ailedir bu milletin, bu devletin esası
Kadın tamam olmadıkça eksik kalır bu hayat..."*²⁸

mısraları, sosyal değerler üzerine kurulan; sosyal grup olarak büyük olan ailenin ne kadar önemli ve temel fonksiyonlara sahip olduğunu göstermektedir.

*"Cemiyetin üç rüknü var: Birincisi aile!
Bu diyanet yuvasını kuran sensin, kadındır.
Medeniyet bayrağını sensin alan ilk ele,
Altın harfle yazılacak olan, senin adıdır."*

Diyen Ziya Gökalp'in cemiyeti oluşturan üç temel unsurun (aile, devlet, millet) birincisi olarak gördüğü aile,²⁹ Türklerin köklü ve sağlam bir toplum yapısına sahip olmalarında çok önemli rol oynamıştır.

İnsanların, gerçek mutluluğu ve huzuru ile yuvalarında bulacaklarına inanan Mehmet Âkif:

*"Hayat-ı aile dünyada en safalı hayat,
Fakat o âlemi bizler tanır mıyız? Heyhat!
Sabahleyin dolaşır bir kazanca hizmetle;
Evinde akşam otursan kemal-i izzetle,
Karın, çocukların, annen, baban, kimin varsa..."*³⁰

mısralarıyla, aile huzurunu yakalamış olan insanların, bu mutluluğu kaybetmemeleri için, bütün aile üyelerinin birbirlerine sıkı sıkıya bağlanmaları gerektiğini anlatmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal ATATÜRK'ün, Başkumandanlık Meydan Muharebesinin ikinci yıl dönümü münasebetiyle, 30 Ağustos 1924 günü Dumlupınar'da yaptığı konuşmadaki:

*“Uygarlığın temeli, ilerlemenin dayanağı, gücün kaynağı aile yaşamındadır. Eksik bir aile yaşamı, mutlaka belli bir toplumsal, ekonomik ve politik zayıflama doğurur... Aileyi oluşturan erkek ve dişi öğeler, doğal haklarına sahip olmalı ve ailesel ödevlerini yerine getirebilmelidirler”.*³¹

sözleri, bir milletin oluşmasındaki en önemli kriterin sağlam temeller üzerine kurulmuş sağlıklı aile yapısı olduğunu göstermektedir.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1927 yılı bildirgesinde yer alan: *“Bizim toplumsal yaşamımızda ailenin korunması ve güçlendirilmesi son derece önemlidir.”*³² ibaresi de Atatürk'ün sözlerini desteklemektedir.

Şemseddin Sami'nin aşağıdaki sözleri, toplumun temel birimi olan ailenin huzurlu ve sağlıklı sosyal yapının oluşmasındaki vazgeçilemez öneminden bahsederken ailede birlik ve bütünlüğü sağlayabilecek tek unsurun kadın olması gerektiğini güzel bir teşbihle ifade etmektedir:

*“İnsan topluluğu “aile” denilen ufak topluluklardan oluşmaktadır; insan topluluğunun saadeti ailelerin saadetine bağlıdır... Aile demek kadın demektir. Erkekleri ne sevgi, ne akrabalık, ne ihtiyaç, hiçbir şey bir yere toplayıp aile oluşturamaz; erkekleri bir aile içerisinde toplayan, aileler oluşturan kadınlardır. Her ailenin temel direği makamında bir kadının bulunması şarttır. O kadın, ailenin merkezidir; ailenin diğer üyeleri ise, onun etrafında – gezegenlerin güneşin etrafında buldukları hâlde benzeyen-bir hâlde bulunurlar. Gezegenler nasıl güneşe bağımlıysa ve nasıl güneşin ışığıyla aydınlanıyorsa, bir ailenin üyeleri de o ailenin temel direği olan bir kadına öyle bağımlıdır ve onun şefkat ve sevgisinin etkisiyle ayakta bulunurlar”.*³³

Ziya Gökalp'in” Aile (zevciyet, babalık, analık, evlâtlık gibi) hususî rabâta tevhit ederek muaşeret ve mülkiyetçe harice karşı müttehit bir heyet meydana getirir.” diye ifade ettiği kutsal bir kurum olan ailenin temeli, birleştirici ve idarecisi' kadındır.

*“Kadın insan topluluğunun esası, genel ahlâkın temel direği - aile denilen ve insanı canavarlıktan çıkarıp uygar bir duruma sokan – kutsal bağın düğümü, insanlığın bir bahçesidir. İnsan topluluğunun ahlâkını, davranışlarını ve hareketlerini yumuşatarak, insanları dostluğa ve yumuşak huyluluğa yönlüten kadınlardır... Kadın, insanın her yaşında, her vakit ve durumda muhtaç olduğu bir sığınak ve insan topluluğunun bireylerini birbirine bağlayan bir bağıdır”*³⁴

Şemseddin Sami'nin ‘insan topluluğunun esası’ olarak nitelediği kadın, kültür unsurlarının kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan kişidir. Sosyolojik manada ailenin reisi, yöneticisi olan kadın, aileyi bir araya getiren; huzur ve bütünlüğü

sağlayan; aile üyelerine manevî değerleri, kültürü, eğitimi, yıkıcı değil yapıcı olmayı öğreten gizli kahramandır. Aile içindeki huzur, ahenk ve dengeyi kuran kadın, yapıcı, toplayıcı, bütünleştirici özellikleri ile aile refahını sağlar. Toplumun en küçük modeli ve göstergesi olan aile, bu refahı, tabii bir gelişme olarak topluma da yansıtır.

Soyu sürdürme temeline dayanan Türk ailesi, toplumun çekirdeğidir. Sağlam, güçlü ve iyi nesiller yetiştirecek bir toplum ancak düzenli ailelerin bir araya gelmesinden oluşur. Toplumun göstergesi olan ailenin kurucusu, idarecisi ve yönlendiricisi de kadındır. İnan'ın belirttiği gibi³⁵, Türk milletinin buhranlara, bölünmelere maruz kaldığı dönemlerde bile, Türk kadını, ruhunun derin ve mukaddes köşelerinde Türklüğü muhafaza etme kuvvetini bulmuştur. Türk ili, Türk vatani ve Türk Milletini de o mukaddes kuvvet yaratmıştır.

*“insan topluluğunun saadeti aile saadetine; ailelerin saadeti kadınların eğitilmesine bağlı olduğundan” kadınların eğitilmesi insan topluluğunun saadeti için gereklidir”. Kadın doğurgan bir toprağa benzer; bilgi, eğitim, güzel ahlâk, her neye sahip olursa hepsini dünyaya getirip büyüteceği çocuklarına da verir. İnsan topluluğuna verilmesi istenilen eğitim kadınlara verilmeli, insan topluluğuna öğretilmesi arzu olunan bilim ve fen kadınlara öğretilmeli, yaygınlaştırılması istenen fikirler kadınların zihnine bırakılmalı! İnsanların fabrikası annelerin kucağıdır! Kadın eğitilmiş ve bilgili olursa, çocuğuna eğitimi sütünle beraber verir; o çocuk annesinin terbiyesiyle büyür; bedeni, soluduğu temiz hava ve içtiği besleyici sütle beslendiği gibi, zihin ve kalbi de annesinin terbiyesiyle beslenir... Kadınlar insan topluluğunun esasıdır. Uygarlığın gelişmesi, insan topluluğunun mutluluğu kadınların terbiyesine bağlıdır”.*³⁶

Şemseddin Sami'nin de önemle vurguladığı gibi uygarlık yolunda hızla ilerlemek isteyen bir millet, öncelikle kadınlarını eğitmeli ve iyi bir eğitim alan bu kadınların kaliteli nesiller yetiştirmesine fırsat verilmelidir; çünkü, toplumun mihenk taşı, özü, ruhu olan ailenin, manevî değerlerden oluşan iskeletini yapan, koruyan ve varlığını devam ettiren kişi kadındır. Şamanist Türklerde ‘çocukların ve hayvan yavrularının hamisi olan ilâhe’ kabul edilen Umay’a benzetilen kadın”Umay teg ögüm katun [Umay’a benzer kadın anam] “,³⁷ himaye etme özelliğini her zaman muhafaza etmiştir. Çocukların hâmisini sayılan Umay'ın, ana karnındaki çocukları dahi koruduğuna inanılmaktadır.

“Bir milletin kadınları, ilerleme derecesinin ölçüsüdür”. Diyen Abdülhak Hâmit'in; ³⁸ *“Elbet hakir olursa kadın, alçalır beşer”* ifadesini kullanan Tevfik Fikret'in yanında, Ziya Gökalp'in:

*“Kadın yükselmezse alçalır vatan
Samimî olamaz onsuz bir irfan.”* ³⁹

mısralarıyla anlatmaya çalıştığı; millî mücadele ve cumhuriyet dönemi kadın yazarlarımızdan Müfide Ferit (Tek)'in dediği gibi “Sıcak, temiz, medenî ve ahlâkî bir aile ocağı” oluşturabilecek şekilde yetiştirilen kadın,⁴⁰ eski Türklerde çok müstesna bir yere sahipti.

Aile birliğini meydana getiren, güçlendiren; anaerkil soya dayanan; Şamanizmin kaynağı olarak kabul edilen ‘Tsinler dini’, kadın unsuruna verdiği imtiyazlardan dolayı ‘kadın dini’ olarak anlandırılmaktadır. “Odakan” denilen kadın şamanların bulunduğu Şamanizmde, erkek şamanlar, ayinlerde başarılı olabilmek için, kadın gibi giyinip konuşmakta ve saçlarını uzatmakta; hatta, gebe kalıp balık, karga gibi varlıklar doğurduklarına inandıklarını anlatılmaktadır. Şamanların anaerkil totemleri, Umay adlı ilâheleri, Kırgız ve Kaşgar Türklerinin Od anaları, dişi periler, güzellik ilâhesi Ayzit, Güneş Hanım Çulcu Hanım, Öksöz Kız gibi kadın efsane kahramanları ve buna benzer diğer örnekler, Eski Türk dininde mevcut olan ana kültüne kudsîyet verildiğinin delilidir.⁴¹

Ayrıca, Eski Türklerde, bir kişinin asil olabilmesi için, baba soyuda aynı oranda ana soyuyla da asâlet aranması, kadına ne derece önem verildiğini göstermektedir. Harzemdeki Türkmenlerde bir kız, hem annesi hem babası Türkmen olmayan bir kişiyle evlendirilmez. Bir kişinin asil olması için, anne ve babasının her ikisinin de Türkmen olmasına bağlıdır.⁴² Kutadgu Bilig’de yer alan “*Beylik için insanın ilk önce asil soydan gelmesi gerektir... Soyü iyi ise, insan iyi doğar ve iyi olduğu için baş köşeye geçer*” 43 cümleleri “kadın, aile (soy), devlet” üçgeninin ne kadar önemli ve birbiriyle ilişkili olduğunu vurgulamaktadır.

Divanü Lügati’t-türk’te bodun ve boy’dan sonra en küçük birim olan aile üzerinde geniş bilgi verilmektedir. Kadın, aile reisi olan kocasına, ev içinde ‘emir, bey’ konumunda olduğu için beg (bey) diye hitap eder.⁴⁴ “beg-üm” ve “han-um” kelimelerinin⁴⁵ etimolojisi göz önüne alındığında, birinci kişi iyelik eki, Türk kadınının, eski Türk toplumundaki yeri ve statüsü hakkında bize bir fikir verebilir.

Eski Türklerde, aile içinde çocuğun terbiyesi, ailenin malî işleriyle ilgilenmesi, çadırın kurulması, keçe-çorap örülmesi, süt sağılması, peynir ve tereyağı yapılması ve elbise dikilmesi gibi görevleri olan kadının, hem devlet işlerinde hem de sosyal hayatta büyük sorumlulukları vardır.⁴⁶ Kaşgarlı’nın divan’ında geçen “Hanın işi olunca, Hatunun işi geri kalır”⁴⁷ atasözü de bu düşüncüyü desteklemektedir. Türk kadınları, her zaman ve her sahada erkeğe ‘eş’ olmuşlardır. Şehirdeki kadın da ‘süs kadını’ olmuştur.⁴⁸ Ebu’l-Gâzi’nin Şecere-i Terâkimesine kaynak olan Oğuznamelerde *Boyu Uzun Burla, Barçın Salur, Künin Körkli, Kerce Buladı* gibi birçok kadının Oğuz Eli’nde beylik yaptığı bildirilir.

İbni Batuta Seyahatnamesi’nde de, Türk kadınlarına toplum içinde önemli yerler verildiği, erkeklerle bir arada çalıştıkları, yemek yedikleri ve kadınların mertebesinin

erkeklerden yüksek olduğu; Türk sultanlarının hatunlarına büyük bir saygı gösterdikleri, tahta önce hatunlarını oturtup sonra kendilerinin oturdukları anlatılmaktadır.⁴⁹ İbni Batuta, seyahatleri esnasında, Türk erkeklerinin kadınlara gösterdikleri aşırı saygı ve kendilerinden üstün kabul etmelerini, başka bir kültürde böyle bir durumla karşılaşmadığı için, şaşırtıcı bir durum olarak dile getirmektedir:⁵⁰

Hakan, hatuna o kadar değer verir ki, huzura geldiği zaman, hemen yerinden kalkıp onu karşılar; elinden tutarak tahta getirir ve yanına oturtur; hizmetkârlara fırsat vermeden kendi elleriyle kımız ve hediye sunar, izzet ikramda bulunur. Yerli ve yabancı heyetlerin, konukların kabul töreninde, tahtta, sultanın yanında hatun da yer alır konuklarını beraber kabul ederler. Tören sonunda, önce kadın efendi kalkar ve kendi çadırına girene kadar, hiç kimse yerini terk etmez.⁵¹ Hatunların konuklarına “Bizimle ilişkilerinizi kesmeyiniz, bir şeye ihtiyaç duyarsanız bize bildiriniz; ihtiyaçlarınızı fazlasıyla karşılarız” diyebilecek kadar resmî işlerde söz sahibi olması; misafirlerinin, seyahatlerini onun himayesinde gerçekleştirmeleri, gerektiğinde konukları yalnız olarak huzuruna kabul edip durumları hakkında bilgi alması ve gerekeni yapması; şeyh, hoca gibi kişilere toplantılara katılmalarını emredek kadar yetkiye sahip olması; yolculukları esnasında, gittiği beldenin asker, hâkim gibi yetkili kişileri tarafından karşılanıp mükellef şekilde ağırlanması, hakanın, dolayısıyla da devlet erkânının hatuna verdiği önemi ve sahip olduğu yetkilerin derecesini göstermesi açısından dikkate değer örneklerdir.⁵²

Türk destanlarında da aile kurumunun temeli olan kadına büyük bir değer verildiğini görüyoruz. Düşünceleri, davranışları, hayat tarzları ile milletlerin tarihinde önemli rol oynayan destan kahramanlarını yetiştiren anneler ve eşler, pek çok olumlu meziyete sahip sıra dışı kişilerdir.⁵³

Radloff tarafından Altay Türkleri arasında derlenen Yaratılış Destanı’nda, kâinatın yaratılması için Kayra Han Ülgün Ata’ya ilham veren Akine (beyaz anne) adındaki bir kadın hayalidir. Türk dünya yaradılışı efsanesine göre, kâinat yaratılmadan önce, her taraf su ile doluydu. Ülgün Ata yalnızlıktan sıkılarak ne yapacağını düşünürken, denizin içinde Akine göründü ve ‘ittim bitti-yarattım oldu’ dedi ve kayboldu. Benliği bu ilhamla dolan Kayra Han, Akine’den aldığı şevkle bütün kâinatı yaratıverdi. Mitolojide ilk aile kurucusu olarak nitelendirebileceğimiz Akine, Kayra Han’a ahlâkın esası olarak doğruluk ve metanet gibi temel değerleri de öğreten kişidir.⁵⁴

Uygurların Türeyiş efsanesine göre de, Tolga ve Selenga Irmaklarının birleştiği yerde bir kayın ağacı vardır. Gökten inen ışıkla, kayın ağacı nurla dolar; on ay on gece sonra kayın ağacından beş çocuk doğar ve Uygurlara han olur. Bu ağaç, aynı zamanda bütün insanlığın atası olan ‘Kadın Ana/Ana Tanrı’yı içinde saklar.⁵⁵

Şamanist Türklerde, karanlık tanrısı olan Erlik'in erkek; nur âleminin kuvvetli ihâheleri İnkey ve Ana Maygıl'ın, insanların saadet ve refahını temin eden aile tanrısı Ateş'in çocukların ve hayvan yavrularının koruyucusu Umay'ın, güneşin (kün ene) ise dişi olması; en önemli orman kültürlerinden biri olan Kayrakan'ın ana hayvan olarak belirmesi⁵⁶ dikkat çekicidir.

Altay Türklerinin, kadınlığın ne kadar şerefli bir mevkii olduğunu göstermek için bir dağa Kadın Dağı adını vermeleri; Kazak Kırgızların Koblandı Destanı'ndaki kahramanın kadınına karşı kullandığı kelimeler ve hitap tarzı; Başkurt ve Kazak Kırgızların Kuzukörpeç ve Bayan Destanı'ndaki kadının fedakârlıkları ve melek olarak tasvir edilmesi; Kırgızların Manas Destanı'nda evin namusunu muhafaza eden, sadık, muhabbetli, dürüst, akıllı, cesur, ileri görüşlü, zeki, fedakâr kahramanlar olarak nitelendirilmesi,⁵⁷ Duha Koca oğlu Deli Dumrul Hikâyesi'nde, Azrail'in Deli Dumrul'un canını istemesine karşılık eşinin, onsuz yaşamaktansa kendini feda etmeğe hazır olması;⁵⁸ Köroğlu Destanı'nın Paris rivayetinde, Nigâr Hanım'ın merhamet, şefkat timsali olarak kahramana sözünü geçirmesi⁵⁹ gibi örnekler mitolojide yaratılma sebebi olarak görünen kadını, sadakat, iyilik, dürüstlük gayret, muhabbet vb. pek çok özelliği dolayısıyla da takdis ve takdir etmiştir.

Destan kahramanları eşlerine **görlüm** (*güzelim*) sözü ile hitap ederler.⁶⁰ Destanlarda 'südünü emdiğim kadını ana, ak saçlı, izzetli canım ana'⁶¹ sıfatlarla anaya karış olan saygı ve önem de her vesileyle dile getirilmiş 'Ana hakkı, Tanrı hakkıdır' sözüyle kadına, özellikle de analık mertebesine verilen önem vurgulanmış; annenin çocukları için yaptığı vefakârlık, onların rahata erebilmeleri için her türlü cefaya katlanmaları, gerektiğinde çocukları için intikamı göze almaları gibi örneklerle bir annenin sevgi, şefkat, fedakârlık ve cefakeslik derecesi gösterilmiştir.

Ebu'l Gâzi'nin Şecere-i Terâkime'sine kaynak olan Oğuz-nâmeler'de birçok kadının Oğuzlara beylik yapması; ⁶² Araplar için kız çocuğa sahip olmak zillet sayılırken Bay Bican'ın kızı olması için Oğuz beylerinden dua etmelerini istemesi;⁶³ erkek kahramanların kadınların cesaret, fedakârlık ve fizikî güçleri için kullandıkları akıllı, mantıklı, ileri görüşlü, asil, kadirşinas, liyakatli, korkusuz, fikir teatisinde bulunacak ve yol göstericiliğinden yararlanılacak kadar zeki, mis kokulu, ak yüzlü, pembe yanaklı, nur suratlı, topuğa kadar uzun saçlı, altın don gibi göz alıcı, kaz gibi ince ve uzun boyunlu⁶⁴ gibi sıfatlar, destanlarda kadına ne derece değer verildiğinin göstergesidir. Manas Destanı'ndaki bu benzetmelerin yanı sıra, Dede korkut Hikâyeleri'nde yer alan;

"Beri gel başım bahtı, evim tahtı,

Evden çıkıp yürüdüğü vakit selvi boylum,

*Topuğuna sarmaştığı zaman kar saçlım,
Kurulu yaya benzer çatma kaşlım,
Çifte badem sığmayan dar ağızlım,
Güz elmasına benzer al yanaklım,
Kadınım, direğim, dölüğüm*⁶⁵

sözleri de kadının, fizikî özelliklerinin yanında, aile içinde temel fonksiyonunun önemini gözler önüne sermektedir.

Eski Türkler anneye *ög* adını verirler. “Türk töresini” tahkiyelendiren özel metin olan; “ahlâk ve aile destanı” kabul edilen; aileyi, “millî benlik ve kimlik merkezi” sayan Dede Korkut Destanı’nda kadın, ailenin vazgeçilmez “kurucusu asil üye”sidir.⁶⁶

Aileyi, babadan sonra anne temsil eder. Anne, babanın vârisi ve çocuklarının vasisidir. Annenin bu özelliği, onu devlet yönetiminde söz sahibi kılmaktadır. Boşanmanın hemen hemen hiç görülmediği eski Türklerde, dul kalan kadın, çocukları küçükse onların vasisidir, büyük erkek çocuğu varsa, onun himayesi altında olur.⁶⁷

Anadolu’da izlerine rastladığımız *levaritus* toplumun her kesiminde yaygın ve geçerli değildir. *Levaritus*; yani, dulların aile içinden başka bir erkekle evlendirilmesi geleneği, aile bütünlüğünün bozulmaması için alınan bir tedbirdir. Kadın kocası öldüğünde, kayını, bazen de kocasının diğer eşinden olan oğlu veya ailenin diğer bir ferdiyle evlenebilir.⁶⁷ Ölen bir kardeşin eşi ile çocuklarının sahipsiz kalarak yoksulluk içinde yaşamalarına töre gereği izin verilmez. Sahipsiz kalan çocukların aileden ayrılmalari; özellikle de Türk adını bırakıp yabancı bir ada girmeleri, kesinlikle kabul edilemez. Kaderde, varlıkta ve yoklukta, bütün aile bir bütündür. Bu çok eşlilik yalnızca erkek için söz konusudur, aksini Türk töresinde düşünmek bile söz konusu değildir.⁶⁸

Eski Türk ailesinde, *kañ* adı ile babalık unvanını alan erke de⁶⁹ önemli fonksiyonları ve görevleri olan bir şahsiyettir. Göktürklerin Türeyiş efsanesine göre, Türk milleti düşman tarafından yok edilir; geriye kolları, bacakları kesilmiş bir erkek çocuğu kalır. Bir kurt tarafından bakılıp büyütülen bu çocuğun soyundan, Türk milleti türer. Türk destanlarındaki, ana motifinin yanında, yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi ‘baba-ata’ motifi de önemli bir yer tutmaktadır. Köroğlu Destanı’nda olduğu gibi erkek, mertliği, cesareti, dürüstlüğü, zayıfa, güçsüze yardımı temsil etmektedir.

Oğulu yetiştirme babanın; kızı yetiştirme annenin vazifesidir. Baba, oğluna ata binmeyi, ok atmayı, kılıç çalmayı, savaşmayı ve insanlığı öğretir. Oğul, anne ve babasından habersiz evlenmez, gerdeğe girmez. Evlendikten sonra da, ancak babasının izniyle; anne ve babasının hayır duasını alıp, ellerini öperek yola çıkar veya aileden ayrılabilir.

“O zamanda oğlu, baba sözünü iki eylemezdi. İki eylese o oğlanı kabul eylemezlerdi.” Cümlelerinde görüldüğü üzere evlâdın ataya mutlak itaati söz konusudur; ama, bu itaat, oğlun babaya karış açık sözlü olmasını engellemez. Dede Korkut Kitabı’ndan alınan aşağıdaki parça, bunun güzel bir örneğidir:

“Uruz, henüz hiç savaşmadığı, baş kesip kan dökmeyeği için kendisine bakıp bakıp üzülen babası Kazan Han’a şu sözlerle seslenir:

A ey baba

Deve kadar büyümüşün yavrusu kadar aklın yok.

Tepe kadar büyümüşün aları kadar beynin yok.

Hünere babadan mı görür, öğrenir, yoksa babalar oğuldan mı öğrenir, ne zaman sen beni alıp kâfir hudut boyuna çıkardın, kılıç çalıp baş kestir, ben senden ne gördü, ne öğreneyim, dedi.

Kazan Han bu sözleri olgunlukla karşılar; hatta memnun olur. Babaların oğullarına örnek olmaları, yiğitliği, cesareti bizzat onlardan görmeleri gerektiğini hatırlayarak oğlunu ava götürür⁷⁰.

Türk ailesinde kardeşler arası ilişki de çok kuvvetlidir. Göktürk Kitabeleri’nde yer alan *“Küçük kardeşim Kül Tigin ile konuştuk. Babamızın, amcamızın kazanmış olduğu milletin adı sanı yok olmasın diye Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturdum”*⁷¹ sözleri, kardeşler arasındaki bağlılık ve dayanışmanın ne kadar eski ve köklü bir gelenek olduğunu göstermektedir. X. yüzyıl eserlerinden Altun Yaruk’un Aç Pars hikâyesinde, üç kardeşten Şehzâde Mahasatvi’yi bir parсын yemesi üzerine, diğer kardeşleri, mutluluğun aile üyelerinin beraberliğiyle oluştuğunu anlatarak acılarını şöyle dile getirirler :

Güzel nazik yapılı

küçüğümüzdün ey yiğit

anaya babaya sevdirmiş

küçüğümüzden ey kardeş

ne için hep beraber
birlikte büyümüşken üçümüz
ne diye feda ettin kendini
bizim ile varmadın

anamız babamız bize
karşı çıkıp sorarsa
biz ikimiz ne diyip
arz edelim söyleyelim?

yeğ olurdu üçümüz
hep beraber ölsek biz
şimdi bize gereksiz
bu vücudun dirliği.⁷²

Aile birliğini yansıtan bu örnekte de görüldüğü gibi, bütün aile fertleri arasında güçlü bir sevgi, saygı ve dayanışma bağı vardır. Bozkır kültürü içinde gelişip şekillenen aile yapısında, kardeşler arası ilişkiler, yerine getirilmesi gereken sosyal yükümlülüklerle de ayrı bir öneme haizdi. Güçlü olmanın temel esası kabul edilen 'çok olma'⁷³ ilkesine dayanan bu hayat tarzında, kardeşlik, manevî dayanışmanın yanında, düşmana karşı fizikî güç ve güvencenin de göstergesiydi. Bazı destanların, esir düşmüş kardeşin kurtarılması veya öcünün alınması teması üzerine kurulması da, bu güvencenin büyüklüğünü ve önemini vurgulamaktadır. Köroğlu Destanı'nın Özbek rivayetinde, Bal Ayım, hapisshenede bulunan ağabeyi Ivaz'ı kurtarmak için hüznü konuşmalar yapar⁷⁴; Segrek, esir olan ağabeyi Egrek'i kurtarmadan Oğuz iline gelemmez, el içine çıkamaz; Basat, Tepegöz'ü öldürerek Kıyan Selçuk'un intikamını alır; Beyrek'in esir düştüğünü öğrenen kızkardeşleri, anası ve babası büyük bir yasa gark olurlar.⁷⁵

Dede Korkut Kitabı'ndan yaklaşık dört yüz yıl sonra, Radloff tarafından bir Kırgız Manasçısından tespit edilen Manas Destam'nda anlatılan kardeşler arası ilişkiler de aynı değer yargılarından kaynaklanmaktadır. "Kardeşliği, kan, boy, soy kardeşliğinden millet kardeşliği noktasına yükselten günümüzün kardeşlik anlayışıyla Bozkır kültürünün sağlam karakterli, geniş ufuklu kahramanları olan Manas'ın, Basat'ın ve Segrek'in kardeşlik anlayışı, birbirine oldukça uygun

düşmektedir. Ağabeyi Bilge Kağan'ın yanında 'ölesiye, yitesiye' savaşan Kültigin ile Büyük Selçuklu Devleti'ni kuran Çağrı ve Tuğrul beylerin tarihe damgasını vuran geniş ufukluluğunu, birer destan kahramanı edasıyla hiçbir komplekse kapılmaksızın Közkaman'ı kucaklayan Manas'ta ve ağabeyini esaretten kurtaran Segrek'te olduğu gibi görmekteyiz.⁷⁶ Göçebe kültürünün gerektirdiği sosyal ve fiziksel şartlar içinde gelişen kardeşlik ilişkisi, ortak kültürel değerleri taşıma ve yaşatma gereği olarak, bugün de varlığını sürdürmektedir.

Eski Türk ailesinde gençler, ailelerini korumak için savaşır. Aileler, devlete asker vermek zorundadır; ancak bunu yaparken, devletin yararları ile kendi yararları arasında bir ayrılık görmemekte devletin yararını kendi yararı gibi düşünmektedir. Yaşlılar, kadınlar ve çocuklar, kendileri çıplak kalsalar bile, en sıcak tutan kalın elbiselerini; belki de tek yiyeceklerini askere giden akrabalarına verirlerdi.⁷⁷

Aile kurumunun temelinde çocuk sahibi olması arzusu vardı. Nesillerin devamını sağlama, değişen sosyal ve kültürel ortam içinde ailenin en önemli fonksiyonlarından biridir. Çocuk sahibi olma, ailenin sosyal bütünlüğünü tamamlar. Aile üyelerinin beslenme, barınma, sağlık, korunma vb. maddî ihtiyaçlarının giderilmesi yanında, şahsiyet kazandırma, sorumluluk duygusunu verme, fikrî seviyelerini yükseltme, güven duygusunu kazandırma gibi manevî öğelerin temini, ailenin temel görevidir. İnsanın kalitesini ortaya çıkaran eğitimin ilk ve temel basamağı aile, ihtisaslaşma alanı ise, okul ve meslek hayatıdır. Çocuk, sevgi, şefkat ve acıma hissini, manevî duyguları edinmenin önemini, büyüklere ve haklara saygılı olmayı, paylaşma duygusunu, ideal sahibi olmayı, kendisine, diğer insanlara, topluma nasıl yararlı olacağı, kısaca, kültürünün özelliklerini ve onları muhafaza etmeyi sosyalizasyonun birinci basamağı olan ailede öğrenir.

*"Aşk bağı ev idaresi, namus ve onurunun korunması, aile üyelerinin saygısı ve sevgisi ve nihayet-diğer hiçbir sevgi ile kıyaslanamayan-evlât sevgisi bir kat daha güçlendirir. O vakit kadın başka bir biçim alır, anne olur; kalbinde başka bir sevgi, bir evlât sevgisi hisseder"*⁷⁸

Şemseddin Sâmî'nin sözünü ettiği çocuk sevgisini hisseden anne-ailenin diğer üyelerinin de katkısı ile -sevgisini temsil eden duygu, düşünce ve hareketleriyle çocuğunu yetiştirir.

Eşler arasındaki ortak düşünce ve sevgiyi temsil eden çocuğa sahip olunamaması, soyun devam ettirilememesi, hem aile hem de toplum için son derece üzücü bir durumdur. Çocuk sayısının fazla olduğu eski Türk ailesinde, ata soyunu sürdürme ve savaşçılık özelliği ile erkek çocuk ön plana gelir. Dede Korkut hikâyelerinde de bunun örneğini görmek mümkündür. Çocuğu olmayanları 'Tanrı Teâlâ'nın kargışladığı' düşünülürken, oğlu olanın ak çadıra konulup, altına ak koyun postu serilmesi, ak koyun yahnisi verilmesi; kızı olanın kızıl çadıra konulup altına

kızıl koyun postu serilmesi ve kızıl koyun yahnisi verilmesi; çocuğu olmayanın kara çadıra konulup, altına kara koyun postu serilmesi ve kara koyun yahnisi verilmesi çocuklar arasındaki nispi ayırımın bir göstergesidir.⁷⁹

Çocuğu olmayan Dirse Han'ın bundan dolayı ayıbın kendisinde mi yoksa karısında mı olduğu sorulduğunda, hanımında da kendisinde de suç bulunmadığını, bu işin Allah'tan olduğunu, bir başka kadınla evlenmeyi düşünmediğini ifade etmesi, kadının sosyal statüsünü göstermesi açısından güzel bir örnektir. Dede Korkut, Oğuz destanının bir parçası olarak İslâm geleneğini yansıtmaya karşılık kahramanların tek eşinin olması destanda hâlâ eski Türk töresinin canlılığını koruduğunu göstermektedir.

Şemseddin Sami'nin "Kadınlar" adlı risalesinde de belirttiği gibi, kadınların çocuk yetiştirme, aile bütünlüğünü sağlama ve koruma, aile üyelerine manevî değerleri kazandırma gibi çok kutsal görevleri vardır. Bu sebeple, onların eğitiminin ihmal edilmesi, toplumun uygarlaşmasına ve saadetine engel olur.

"Kadın eğitimi ve bilgili olursa, çocuğuna eğitimi sütünle beraber verir; o çocuk annesinin terbiyesiyle büyür, bedeni soluğu temiz hava ve içtiği besleyici sütünle beslendiği gibi, zihin ve kalbi de annesinin terbiyesiyle beslenir. Kadınlar insan topluluğunun esasıdır. Uygarlığın gelişmesi, insan topluluğunun mutluluğu kadınların terbiyesine bağlıdır".⁸⁰

Türk toplumunda, pederî⁸¹ aile biçimi hâkimdir. Türk aile sisteminde erkek karısının yol göstericiliğiyle aile reisliğini sürdürür. Tamamen erkek hegemonyasına dayanan, kadının maddî manevî hiçbir katkısının bulunmadığı pederşahî biçim, Türk aile sisteminin özüne ters düşer. Türk kadını, kocasının yanındaki yerini her zaman muhafaza eden, erkeğinin danışmanı, yardımcısı ve dert ortağıdır. Bu aile sisteminin örneklerini, Eski Türklerin yaşayışında da bulmak mümkündür;; Devlet otoritesini, hakana yakın derecede hatun da temsil eder; hatta, gerektiğinde halklarına beylik, kadılık gibi görevleri de ifa ederler: Altun Közeki Sündün Bay'ın kızı ve Salur Kazan'ın karısı boyu uzun Burla; Karmış Bay'ın kızı ve Mamış Bey'in karısı Barçın Salur; Kayı Bay'ın kızı ve Çavuldur Bala Alp'in karısı Şabatı; Kondı Bay'ın kızı ve Biyeken Alp'in karısı Künin Körkli; Yumak Bay'ın kızı ve Karkın Konak Alp'in karısı Künin Körkli; Alp Arslan'ın kızı ve Kestan Kara Alp'in karısı Kerçe Buladı; Kınık Bay'ın kızı ve Dudal Bayın oğlu Kımaç'ın karısı Kugadlı⁸² Oğuz halkına uzun yıllar beylik yapan hatunlardır. Hakanla hatun, bütün resmî kabullerde, kişileri birlikte ağırlarlar. Hem resmî Çin kaynaklarında hem de yazıtlarda, Mete'nin hatunu İlbilge Hatun (katun), Kağan gibi kutsallığa sahiptir ve devlet yönetiminden sorumlu kişiler olarak bilinmektedir. Ayrıca, eski Türk devletlerinde emirnameler, yalnız Hakan namına değil, Hakan ve Hatun namına müştereken imza edilmekte, resmî toplantılarda Hakan Hatunla beraber katılmaktadır.⁸³

Chavennes'in Documents sur les Tou-kionue Occidentaux (Paris, 1900) adlı eserini mehzaz göstererek bilgi veren Prof. Dr. Osman Turan, VII. asırda, Uygun hakanı savaşlarla meşgul olduğu için, annesi Uluğ Hatun'un devlet işlerinden yetkili olduğunu; çeşitli davalara baktığını, kanunlara tecavüz edenleri şiddetle cezalandırdığını; bu sayede Uygurlar arasında nizamın kurulduğunu ifade etmektedir. Ayrıca, Hatun Buhara adındaki bir kadın hükümdarın da, on beş yıl tahtta kaldığını; Araplarla uzun süre mücadele ettiğini belirtmektedir.⁸⁴

Türklerin İslâmiyet'i kabul etmelerinden sonra da, kadının devlet işlerinde etkisi ve yetkisi devam etmiştir. Prof. Dr. Osman Turan, Selçuklular Devrinde Türk-İslâm Medeniyeti⁸⁵ adlı eserinde (Vesâyâ-yi Nizâm ül-Mülk'ü kaynak göstererek), Türkistan hakanlarının, devlet işlerinde hatunları ile müşavere ettiklerini, onların fikirlerini üstün tuttuklarını; Selçuklu padişahlarının da onlar gibi hatunlarına büyük bir mevkii verdiğini anlatmaktadır. Selçuk sultanlarından Tuğrul Bey'in zevcesi Altun-can, Alp Arslan'ın hemşiresi ve El-basan'ın karısı Gevher, Melikşah'ın zevcesi meşhur Terken, Melikşâh'ın oğlu Mehmed Tapar'ın eşi Gevher ve 'yeryüzü melikesi unvanını taşıyan Sultan Sancar'ın hatunu Terken, siyâsî askerî faaliyetlerde bulunan, devlet işlerinde büyük yetkilere sahip hatunlardır.

Tuğrul Bey'in hatunu Altun-can, eşi üvey kardeşi tarafından Hemedan'da kuşatılınca, derhal ordusunun başına geçerek şüpheli bazı devlet adamlarını tutuklamış ve emri altındaki askerleriyle hareket ederek Tuğrul Bey'i kurtarmıştır. Aynı şekilde, Alp Arslan'ın hemşiresi Gevher, eşi El-basan'ı kurtarmak ve Melikşah'a karşı mücadele etmek için Yabgulu Türkmenlerinin idaresini eline almıştır. Sultan Melikşah üzerinde ve devlet işlerinde çok nüfuzu bulunan; güzel, akıllı ve sonsuz ihtirasları olan Terken Hatun ise, iç savaşlarla neredeyse Selçuklu İmparatorluğu'nun parçalanmasına sebebiyet veren menfi bir örnektir.⁸⁶ Bu örneklerin dışında, I. Kılıçarslan'ın şehit olmasından sonra, oğlu Tuğrul Arslan adına hüküm süren eşi; Dânişmend'li Emir Gazinin kız kardeşi; Harezmsah Sultan Alâeddin Muhammed'in annesi Terken Hatun; İbiş Hatun; Kutluğ Terken gibi birçok isim, Türk devletlerinde ya bizzat sultan konumunda bulunarak ya da naib sıfatı ile siyasî ve sosyal faaliyetlerde bulunmuşlardır.⁸⁷

Türk kadınının siyasî aktivitesini ifade eden bu tarihi örneklerin yanında, Grenard'ın Türkistan ve Tibet " adlı eserinde yer alan; kadına verilen önemi gösteren;

"Türkistan'da çiftçi, buğday ve mısırını elinden çıkarmak istediği vakit, karısıyla beraber pazara gider; kadın, alış veriş işlerini kontrol eder. Malı, kadın isterse, dilediği fiyata satar. Ayrıca, kadınlar yalnız da pazara giderler..."

cümleleri de, Türklerdeki aile biçiminin pederî olduğu düşüncesini desteklemektedir.

Avrupalı sosyologların bir bölümü Grenard'ın "Türkistan'da Türk ailesi pederşahîdir" görüşünde birleşirken, Ziya Gökalp, bu fikre şiddetle karşı çıkarak "hiçbir Türk şubesinde Türk ailesinin pederşahî bir şekil almadığı" fikrini savunmuştur. Durkheim de "Türklerde pederşahî aile bulunmadığını" söyleyerek Gökalp'ın düşüncesini desteklemiştir.

Dede Korkut'ta, Oğuzlarda *başım tahtı, evim bahtı, kadınım, direğim, dölüğüm*; Osmanlılarda *altçı*, Kırgızlarda *baybiçe* isimleriyle anılan kadın, şüphesiz ki, evin baş kadınıdır. Türk aile sistemi de, verasette ' aslan payı' ve hükümdarlık başhatunun büyük oğlunun hakkıdır; Türk soyundan olmayan eşler ve onlardan doğan çocuklar, bu mirastan faydalanamazlar. Ögel, Togan gibi bir çok ilim adamı, bu kuralın asla değişmediğini ifade ederlerken, Divitçioğlu babanın eşlerinden herhangi birinin çocuklarının, döl veren erkeğin mülkiyetinden eşit pay alması gerektiğini savunmaktadır.

Türk töresine göre varlığını sürdüren eski Türk aile birliği, birkaç kuşağı bir arada barındıran geniş aile tipinde görülmekle birlikte, **eb**len- 'evlenmek' sözünün etimolojisinden hareketle, evlenen kız ve erkeğin ayrı bir **eb**'e sahip olması sebebiyle çekirdek aile tipi söz konusudur. Coğrafi ve meslekî hareketliliği engelleyen⁸⁸ geniş aile, 'küçük aile' düzeninde yaşayan, belirli bir coğrafi mekânda oturmayan Türkler için uygun bir aile tipi değildir⁸⁹. Gerçi atlı göçebe kültürüne sahip ve sürekli hareket hâlindeki bir toplumun aynı mekân içinde yaşamayı gerektiren alt yapıya sahip olmadıkları düşünülebilir; ancak bu '**eb, yurt**' un farklı olması olgusu, sosyolojik anlamda geniş aile tipine de engel değildir.

M.Ö. III.yy.da tarih sahnesine çıktıkları kabul edilen Türkler, dünya coğrafyası üzerinde çok geniş alana yayılmış büyük bir millettir. Göçebe toplum olmalarının tabii özelliği olarak, yerleşik düzende oturamamışlardır. Sürekli hareketlilik, farklı mekânlarda bulunma, Türklerin pek çok kültür ve dinle tanışmasına sebep olmuştur. Bu kadar renkli ve hareketli bir tarih geçmişi sahip olan Türk milleti farklı kültürlerden aldığı yenilikleri millî kültür unsurlarıyla bütünleştirmeyi başarmıştır.

Türklerin bu kadar çeşitli millet ve kültürle temasları sırasında aslı geleneklerinden taviz vermemeleri, sağlam ve istikrarlı aile yapısı sayesinde. Bir toplumda aile ilişkileri ne kadar sağlıklı ve düzenliyse, toplum da o derece düzenli olur; çünkü, toplumu oluşturan kişilerin yetiştirildikleri yer, aile kurumlarıdır. İnsan, manevî huzur ve saadete aile yuvasında ulaşır böyle bir aile ortamında yetişen çocuklar, toplum içinde, şahsiyetli mantıklı, tutarlı, üretken, kendisiyle barışık kişiler olarak görev yapan bilinçli sosyal grupları ve meslekleri meydana getirirler.

Toplumun göstergesi, sigortası olan aile, aynı zamanda toplumun yapısını, karakterini belirlemede de önemli bir fonksiyona sahiptir ailede başlayıp terbiye edilen kontrol altına alınan duygular topluma yansıtılır. Çocuğa duygularını kontrol etmenin yanında, zekâyı kullanarak mantıklı düşünme ve gerçeği bulma alışkanlığı kazandırılır. Annenin birleştirici, babanın koruyucu olduğu ailelerde, çocuklar, tüketici ve tahrip edici olmaz. Aile içi ilişkileri, kişilik gelişimini doğrudan etkiler. Üyeleri arasında sağlıklı ilişkiler bulunan aileler, kişisel ve sosyal bunalımlardan uzak nesiler yetiştirerek toplumun problemsiz ve huzurlu olmasına vesile olurlar. Düzenli aile yapısı, sosyal ve ekonomik faaliyetlere katılımı sağlar, toplum düzenini korur.

Bir insanın düşünce yapısını, değer yargılarını oluşturan, kişiliğini geliştiren, nasıl hareket etmesi gerektiğini gösteren o toplumun sosyo-kültürel değerleridir. İnsan ruhunun, duygu ve düşünce sistemini özünde bulunan uyum, kültürel değerlere de yansır. Birbiriyle bütünleşmiş bir kalıp olan değerler, gruplar arası ilişkileri düzenleyerek toplumdaki yapılaşmayı ve dengeyi sağlar. Zamanla gelişen bu olayda ilk ve en etkili birim ailedir.

Aynı sosyo-kültürel ortamda yetişen aile üyeleri, aynı dili konuşan, gelenek, görenek, inanç gibi ortak manevî değerlere sahip kişiler oldukları için, ortak kültürleri, dünya görüşleri ve değer yargıları vardır. Bu sebeple, toplumun düzenini sağlamak ve muhafaza edebilmek için, aileleri yönlendirmek, kişileri yönlendirmekten çok daha kolay ve sistemlidir.

Kültürün kuşaktan kuşağa aktarıcısı olan ailede kültürle ilgili hususlar, öncelikle anne baba tarafından çocuklara kazandırılır. Ailenin görevi, kültürel değerlerini bilen, onlara sahip olacak gençler yetiştirmektir. Kültürlü insan, toplumun kültür unsurlarının neler olduğunu bilen ve onları davranışlarıyla uygulayan insandır. Kültür unsurlarında kusurların olması kişilerin de yetersiz yetişmelerine sebep olur. Aile, toplumun geneline mal olarak bu tür aksaklıkları önleyebilmek için, üyelerine kültür bilincini vermeli ve benimsemelerini sağlamalıdır; çünkü, insan ruhunu geliştiren kültür sayesinde mantıklı, tutarlı, bilinçli davranışlarına ve müspet duygulara sahip olan bireyler yetiştirilir. Kültürel değerlerini bilen, onları manevî değerlerle birleştiren insan, sağlıklı ve mantıklı düşünme olgunluğuna sahip demektir. Ortak değerleri ve kültür unsurlarını kişilere en rahat ve etkili aktaran ortam olan aile kültürel, sosyal, ekonomik bütünleşmenin de odak noktasıdır. Kültür unsurları, insanları önce ailelerine, sonrada topluma bağlar. Bütün bu unsurlar, sosyal, kültürel, ekonomik gelişmeyle bütünleşmeyi de beraberinde getirdiğinden, teknolojinin, saniyeleşmenin temeli, ahenkli bir aile ve toplum hayatına bağlıdır. Ailesinden gerekli manevî değerleri alamamış ya da bir kısmını kaybetmiş olan insanlar, gelecekte kişiliklerinden ve değer yargılarından taviz vermeye ve mutsuz olmaya mâhkumdurlar. Bir ruh meselesi olan terbiye, ailede sağlam temeller

üzerinde oturtulduğu taktirde nihaî amacına ulaşır. Sahip olması gereken manevî değerlerden mahrum olan kişiler, gelecekte, hem kendileri hem de içinde yaşadıkları toplum için telafisi mümkün olmayan hatalara sebep olurlar.

Toplumunu düzenleyen, ona şekil veren ailenin tipi ve özellikleri kültürlere, zamana göre farklılıklar gösterebilir. Değişik kültürlerde yapı, şekil farklılıkları gösterebilen aile kurumu, temelinde var olan sağlıklı nesil yetiştirme, eğitime, sosyal ilişkileri ve değerleri kuvvetlendirme, kültürü gelecek nesillere aktarma, hayatın devamı için gerekli iş bölümünü sağlama gibi aslı görevlerini her zaman muhafaza edecektir.

KAYNAKÇA

1. Nihat NİRÜN, **Sistemantik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 73, Ankara 1994, s. 69
2. Nihan NİRÜN, age., s. 194
3. Emre KONGAR, **İzmir’de Kentsel Aile**, 1972, s. 21
4. Serim TİMUR, **Türkiye’de Aile Yapısı**, Hacettepe Üniversitesi, Yayınları Ankara 1972, s. 4,8
5. Friedrich ENGELS, (Çev. Kemal SOMER) **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**, Ankara Sol Yayınları, Başnur Matbaası 1967, s. 117
6. Bozkurt GÜVENÇ, **İnsan ve Kültür**, Remzi Kitap Evi, İstanbul, s.277
7. Sürmeli AĞDEMİR, **“Aile ve Eğitim**, Aile ve Toplum, 1991, s.: 13, s. 11.
8. İbrahim KAFESOĞLU, **Türk Millî Kültürü**, İstanbul 1984, s. 216
9. Tahir ÇAĞATAY, **Günün Sosyolojisine Giriş**, Ankara 1987, s. 249.
10. Muharrem ERGİN, **Orhun Abideleri**, Boğaziçi, Yayınları 1, 67. baskı, İstanbul 1978, s.21,24
11. Talat TEKİN, **Orhon Yazıtları**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 5
12. Sencer DİVİTÇİOĞLU, **Kök Türkler**, Ada Yayınları, İstanbul, 1987. S. 150
13. Bahaddin ÖGEL, **Türk Mitolojisi, I,II**, 1. Basılış, Devlet Kitapları, Millî Eğitim Basım Evi, İstanbul 1971, s. 137
14. İbrahim KAFESOĞLU, age., s.217
15. Bahaddin ÖGEL. age., s.239
16. Hüseyin Namık ORKUN, **Eski Türk Yazıtları**, Türk Dil Kurumu Yayınları: 529, Ankara 1987, s. 280
17. Talat TEKİN, **İslâm Öncesi Türk Şiiri**, Türk Şiiri Özel Sayısı, Ankara, 1986 s: 409, s. 409
18. Reşit Rahmeti ARAT, **Eski Türk Şiiri**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara. 1965, s. 226
19. İsmail Hakkı DANİŞMEND, **Eski Türk Seciye ve Ahlâkı**, İstanbul, T.y., s.70-73

20. Muharrem ERGİN, **Dede Korkut Kitabı**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları – 169, Ankara, 1989, s. 239
21. Muharrem ERGİN, **Orhun Abideleri**, Boğaziçi Yayınları 1, 6. Baskı, İstanbul, 1978, s. 21,24
22. Hüseyin Namık ORKUN, **age.**,s.755-926
23. Bahaddin ÖGEL, **age.**, s.10
24. Sencer DİVİTÇİOĞLU, **age.**, s.161
25. Muharrem ERGİN **age.**, s.9
26. Şemseddin SAMİ, **Kadınlar**, Gündoğan Yayınları, Ankara 1996, s.23,
27. Şemseddin SAMİ, **age.**, s.24
28. Hilmi Ziya ÜLKEN, **Ziya Gökalp** , Kanaat Kitap Evi, T.Y., s.198
29. Fevziye Abdullah TANSEL (Haz.), **Ziya Gökalp Külliyyatı I-Şiirler ve Masalları**, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara 1952, s. 121
30. Mehmet Akif ERSOY, **Safahat**, İstanbul 1973, s. 128
31. Bernard CAPORAL, **Kemalizm ve Kemalizm Sonrası Türk Kadını**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 233, Ankara 1982, s.447
32. Bernard CAPORAL, **age.**, s.447
33. Şemseddin Sami, **age.**, s.23,25
34. Şemseddin Sami, **age.**, s.13,18
35. Abdulkadir İNAN, **Makaleler ve İncelemeler**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s. 280
36. Şemseddin Sami, **age.**, s.39,40,48
37. Hüseyin Namık ORKUN, **age.**, s.44
38. Abdülhak Hamit TARHAN, 1948, s.34
39. Hilmi Ziya ÜLKEN, **age.**, s.198
40. Şefika KURNAZ, **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını**, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı: 71, Ankara 1971, s. 93
41. Ziya GÖKÜLAP, **Türkçülüğün Esasları**, Arkadaş Matbaası, İstanbul 1940, s.124
42. Ziya GÖKALP, **age.**, s.120
43. Reşit Rahmeti ARAT, **Kutadgu Bilig II**, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara 1988, s.148, 149

44. Besim ATALAY, **Divamü Lügat-İt-Türk Tercümesi, II**, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara 1985, s. 155
45. Muharrem ERGİN, **Dede Korkut Kitabı II-İndeks**, Gramer-1991, s. 136
46. Özkan İZGİ “İslâmiyet’ten Önce Türklerde Kadın”, **Türk Kültürü Araştırmaları**, Türk kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, c.11-14, Ankara 1975, s. 107
47. Besim ATALAY, **Divanü Lügat-İt-Türk Tercümesi I**, Türk tarih Kurumu Basım Evi, Ankara 1985, s. 410
48. Mehmet KAPLAN, **Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar**, İstanbul 1987 s.222
49. **İbn Matkuta Seyahatnamesi’nden Seçmeler**, (Haz. İsmet PARMAKSIZOĞLU), 1000 Temel Eser, Millî Eğitim Basım Evi, İstanbul 1971.
50. age., s.80,83,84
51. age., s.89,90,91
52. age., s.89,90,91,102,103
53. Umay GÜNAY, “Türk Destan ve Efsanelerinde Kadın” , **Tercüman Kadın Ansiklopedisi**, c.II, İstanbul 1984, s. 415
54. Abdulkadir İNAN, age., s.274
55. Bahaddin ÖGEL, age., s.94,96
56. Ümit HASSAN, H. BERKTAY ve A. ÖDEKAN, **Türkiye Tarihi 1**, Cem Yayınları, İstanbul 1989, s.295
57. Naciye YILDIZ, **Manas Destanı ve Kırgız Kültürü İle İlgili Tespit ve Tahliller**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 623, Ankara 1995, s. 166-177
58. Orhan Şaik GÖKYAY, **Dede Korkut Masalları**, İstanbul, 1939, s. 74
59. Pertev Naili BORATAV, **Köroğlu Destanı**, İstanbul 1931, s. 107
60. Faruk SÜMER, **Oğuzlar**, Ankara 1967, s. 394
61. Muharrem ERGİN, **Dede Korkut Kitabı**, Millî Eğitim Basım Evi, İstanbul 1969, s.21
62. Faruk SÜMER, age., s.394
63. Orhan Şaik GÖKYAY, age., s.32
64. Naciye YILDIZ, age., s.165,167,170,171,183,186

65. Orhan Şaik GÖKYAY, *age.*, s.10
66. Sadık TURAL, *Tarihten Destana Akan Duyarlılık*, Atatürk kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları: 147, Türk Kültüründen Görüntüler Dizisi 36, 4. Baskı, Ankara 2000, s. 86,88
67. Bahaddin ÖGEL, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul 1998, s. 247
68. Wolfram EBERHARD, *Çin'in Şimal Komşuları*, Ankara 1942, s. 76,86,94
69. Laszlo RASONY, *Tarihte Türklük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 39, Ankara 1971, s. 57
70. Bahaddin ÖGEL, *age.*, s.246,247
71. Muharrem ERGİN, *age.*, s.98.
72. Muharrem ERGİN, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları 1,6. Baskı, İstanbul, 1978, s. 39
73. Talat TEKİN, *İslâm Öncesi Türk Şiiri*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Türk Şiiri Özel Sayısı, Ankara 1986, s. 38
74. M. Öcal OĞUZ, "Manas Destanı ve Dede Korkut Kitabı'nda Kardeşler Arası İlişkiler", *Millî Folklor*, c. 4, yıl: 8, sayı: 31/32, Güz/Kış 1996, s. 38
75. Pertev Naili BORATAV, *age.*, s.18,109
76. Muharrem ERGİN, *Dede Korkut Kitabı*, Türk Dil Kurumu Yayınları 169, Ankara 1989, s. 133, 214,228
77. M. Öcal OĞUZ, *age.*, s.39
78. Bahaddin ÖGEL, *age.*, s.240
79. Şemseddin SAMİ, *age.*, s.20
80. Orhan Şaik GÖKYAY, *age.*, s.9
81. Şemseddin Sami, *age.*, s.39,40,48
82. Yaptığımız araştırmalara göre, pederî ve pederşahî aile kavramları, pek çok araştırmacı veya ilim adamı tarafından nüansları dikkate alınarak kullanılmamıştır. Pederşahî (patrilineal) aile, tamamiyle baba ve onun soyuna dayanan, aile reisinin salâtesinin; yani, sultanlık hakkının olduğu, kadının ve çocuklarının herhangi bir fonksiyonun bulunmadığı bir aile biçimidir. İlk defa, Ziya Gökalp tarafından kullanılan pederî aile tanımı ise, demokratik bir velayete sahip olan babanın, eşinin fikir ve desteğini de

olarak nihai karara vardığı aile şeklidir. Biz de, pederî aile biçiminin, Türk ailesinin özüne, mantığına en uygun aile tipi olduğunu düşündüğümüz için, bu tabiri kullanmayı uygun gördük.

83. Zuhâl KARGI ÖLMEZ, *Şerece-i Terakime*, simurg Yayınları, İstanbul 1996, s.272
84. M.Fuad KÖPRÜLÜ, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Yayınları: 157, III. Baskı, İstanbul 1981, s.17
85. Osman TURAN, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi I-II*, İstanbul 1969, s.126
86. Osman TURAN, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1969, s. 223,224
87. Osman TURAN, *age.*, s.157-159,164,165
88. Osman TURAN,, *age.*, s.128,129
89. Serim TİMUR, *age.*, s.6
90. Wolfram EBERHARD, *Çin Tarihi*, Ankara 1947, s.163.

Türkçe Özet

Kültürün bir kuşaktan diğereine iletmesinde en önemli sosyal ortam olan aile, dinî, millî ve hukukî değerleri ile toplumun çekirdeğini oluşturmaktadır. Toplumun göstergesi, sigortası olan aile, aynı zamanda toplumun yapısını, karakterini belirlemede önemli bir fonksiyona sahiptir.

Abstract

The family which to a social medium to transfer culture from one generation to the other composes the basis of the society with religious, national and legal values. The family which is the insurance and the sign of the society has also an important function in determining the structure and character of the society.

